

Itäisiä piirteitä ensimmäisen lainsuomennoksen Nordströmin koodeksissa

Ensimmäinen lainsuomennos, jonka tekijäksi on tavallisesti mainittu Herra Martti, on säilynyt meidän päiviimme tietävästi seitsemänä eri laitoksena, koodeksina.¹ Vanhimpana näistä on pidetty Tukholman koodeksia B 96. Aikaisemmin otaksuttiin, että B 96 oli alkuperäinen suomennos, mutta siinä tutkimuksessa, jonka MARTTI AIRILA julkaisi Martin maanlainsuomennoksen kielestä 50 vuotta sitten (Suomi IV 14), ei asiaa esitetä enää näin varmana. Airila huomauttaa teoksensa esipuheessa: »Martin suomennoksen säilyneistä käsikirjoituksista todennäköisesti vanhin, Tukholman codex B 96, on tarkasteluni pohjana.» V. 1930 ilmestyneessä julkaisussa,² joka sisältää maanlainsuomennoksen toisintotekstit verrattuina Tukholman koodeksiin B 96, puhutaan vielä selvemmin Martin suomennoksen hävinneestä originaalista (s. IX).

Otsikossa mainittu koodeksi on saanut nimensä viimeisen yksityisen omistajansa J. J. Nordströmin mukaan; häneltä käsikirjoitus siirtyi lahjana Suomalaisen Kirjallisuuden Seuralle v. 1860. Suomennos on kirjoitettu v. 1621 painetun ruotsinkielisen lakikirjan välilehdille. Etukannessa on sana Landzlagh ja alempana vuosiluku 1637. Tästä suomennoksesta lausuu Airila: »Kopioitsija oli nähtävästi synnyltään itäsuomalainen, päättäen sellaisista kirjoitustavoista kuin: mö, hö, mäne, mänemän (säännöllisesti), otria y.m.» (Martin mls:n kielestä s. 3). Toisintoteksteihin liittyvässä esipuheessa (s. XIX) Airila huomauttaa, että ortografia viittaa 1600-luvun alkupuolelle, joten voidaan olettaa, että kannessa oleva vuosiluku 1637 on suomalaisen kopion syntymäaika.³ Edellä esitettyjen 3 itämurteisen piirteen lisäksi Airila luettelee tällaisia 11 samassa yhteydessä (s. XX). MARTTI RAPOLA on tutkimuksessaan »Suomen kirjakielen historia I» kartuttanut näitä havaitakseni 3:lla (sanoilla nijty s. 251, Piendarist s. 252 ja tiurimbi s. 254). Paavo Pajula ei sen sijaan ole tähän puoleen puuttunut kuin ohimennen. Hän toteaa lyhyesti: »Lukuisat murteelliset muodot osoittavat, että kirjoittaja on ollut kotoisin itäiseltä murrealueelta. Sellaisia ovat mö (me), hö (he), tekö (tekee), lächtö (lähtee), männä (mennä), otria (ohria), seissemen (seitsemän).» (s. 74).

Nordströmin koodeksi on läheisessä yhteydessä ns. Juustenin koodeksiin. »Yhtäläisyys on niin ilmeinen, että on lähellä se mahdollisuus, että Nordströmin codex on välitön kopia Juustenista», sanoo Airila (s. XXIV). Pajula menee vielä pitim-

¹ PAAVO PAJULA Ensimmäinen lainsuomennos s. 58—78.

² Suomen kielen muistomerkkejä II, 2.

³ Paavo Pajula on asettunut em. teoksessaan samalle kannalle (s. 75).

mälle lausueessaan, että kyseessä on todellakin suoranainen kopio (s. 74). Täysin mekaanisesta jäljentämisestä ei kuitenkaan ole kysymys, sillä N:n koodeksin teksti on v. 1608 painetun ruotsinkielisen maanlain mukainen, kun taas J:n koodeksi liittyy johonkin vanhempaan käsikirjoitukseen. Sitä paitsi N:n koodeksi on sikäli tarkistettu, että siinä on 33 katkelmaa, jotka kopioitsijan laiminlyönnin vuoksi puuttuvat J:n koodeksista (Pajula mts. 75). Näiden Pajula katsoo olevan kopioitsijan itsensä suomentamia painetusta ruotsinkielisestä tekstistä.

Kopioitsija samoin kuin suomentajakin voi viljellä murretta tarkoituksellisesti tai tahattomasti. Edellisestä on kysymys, jos hän käyttää murteenmukaisia kirjakielestä poikkeavia muotoja tai vaihtaa outoina pitämiään sanoja tutumpiin. Seuraavassa pyritään vastaamaan kysymykseen, missä kohdin Nordströmin koodeksin kopioitsija on määrätietoisesti pyrkinyt irtaantumaan edessään olevasta, kieliasultaan vahvasti länsimurteisesta käsikirjoituksesta ja ottamaan huomioon muita murteita, sekä missä kohdin hän on tilapäisesti, ehkä vain epähuomiossa tai hajamielisyudessaan käyttänyt murteelliseksi katsottavaa asua.

Sellaisia eroja, jotka selittyvät tekstin tietoisesta lähentämisestä kopioitsijalle tuttuun murteeseen, on ainakin kymmenkunta.

1. Inessiivin päätteenä on *-ssa*, *-ssä* tai *-s* kuten itämurteissa ja hämäläismurteissa. Esimerkkejä: tässä Cares (40:6, T täsä Caresa),⁴ maassa (116:35, T maasa), Syyssä (140: 14, T syisä), asioissa (180: 1), cussa (205: 27, T cusa), samassa kihlakunnassa (212: 33), wihoissans (245: 25, T wihoisans), tyhiässä (304: 38, T tyhiäsä). Tällaisia muotoja on runsaasti. Juustenin koodeksissakin on inessiivin päätteenä joskus *-ssa*, *-ssä*, mutta yleensä se liittyy Tukholman koodeksiin.

2. Allatiivin päätteenä on *-llen* huomattavasti yleisempi kuin Tukholman tai Juustenin koodeksissa, joskaan ei yksinomaisen. Esiintymiä on kymmenittäin, mutta rajoitun mainitsemaan vain muutamia: pitä Hännellen Nöyrät oleman (9: 13, T hänelle), Jumalallen ia caikellen Cansallens (14: 6, T Jumalalle ia caikelle cansallens), Nuorillen (16: 21, T nuorille), wanhoillen (16: 22, T wanhoille), syndymättömillen (16: 23), maallen ia waldacunnallen (18: 7, T maalle ia waldacunnalle), miehillen (18: 12, T miehille), henellen (18: 14, T hänelle), kuningallen (19: 15 ja 37: 37, T kuningalle), miehellen (30: 15, T miehelle), kihlakunnalle ia syynsanojallen (37: 39, T Syynsanioialle ia kihlacunnalle, J kihlakunnalle ia syynsanioialle),⁵ nillen Cuolluillen (66: 27, T nijlle cuolleille, J nijlle cwolluille), jollen kullen (134: 1, T iolleculle), nin ychdellen quin toisellengin (137: 31, T nijn yhdelle quin toisellengin, J yhdellengin — toisellengin), Cummallengin (138: 35, T cummallen puolelle, J cwmmallengin), Jocaisellen osaweliellen (145: 11, T iocaitzeille osa welielle, J iocaitzelle osa welielle).

Kuten esimerkeistä ilmenee ja kuten jo aikaisemminkin on todettu, myös Tukholman koodeksissa esiintyy *n*-loppuisia allatiiveja (Airila, Martin mls:n kielestä s. 28).

⁴ T = Tukholman koodeksi B 96. Edellä olevat numerot tarkoittavat julkaistujen toisintotekstien sivua ja riviä.

⁵ J = Juustenin koodeksi.

Sellaisia on niin ikään J:n koodeksissa. Kun ne ovat näissä kuitenkin harvinaisempia kuin Nordströmin koodeksissa, voidaan päätellä, että viimeksi mainitun tekijä on nojautunut hänelle tuttuun murteeseen allatiivimuotoja muutellessaan. 1900-luvun alussa kuului *n*-loppuinen allatiivi mm. niihin murteisiin, joita puhuttiin Viipurin länsipuolella Säkkijärveltä alkaen.⁶ Jossain määrin on kopioitsija voinut saada tukea myös 1600-luvun alkupuolen kirjasuomesta, sillä esim. Olavi Elimaeus suosi *n*-loppuista allatiivia.⁷

3. Kirjaimin merkityissä järjestyslukuissa on yks:n nominat. yleisesti joskaan ei säännöllisesti *ns(i)*-loppuinen: Wijdens Articulus (11: 39), Neliäns (15: 30, T Nelies, J Neliäs), colmanstoistakymmenensi (212: 34), Collmans (221: 15), Seitzemens (221: 25), Cahdexens (221: 27), Neliäns (337: 3), Wijdensi (337: 5, T Wijdhes, J V.). Näiden rinnalla on samanlaisia muotoja kuin muissakin lainsuomennoksissa; esim. Kuninkaan kaaren 1. luvussa, jossa on Wijdens, on toisaalta Collmas, Neliäs, Cwdes ja Seitzemäs. Kyseessä on kuitenkin tietoinen lähentäminen puhekieleen, sillä *ns(i)*-loppuiset ordinaalit ovat vieraita muille koodekseille. Muodot viittaavat Kaakkois-Suomeen; 1930-luvulla niitä käytettiin alueella Säkkijärvi — Savitaipale — Valkeala — Vehkalahti sekä Suursaassa, Tytärsaassa ja paikka paikoin myös Inkerissä.⁸

4. Lukusanasta *kolme* mainitsee Airila, että Nordströmin koodeksissa on »säännöllisesti colmet» (Martin mls:n kielestä s. 28). Aivan kirjaimellisesti tämä ei pidä paikkaansa, mutta siinä kohden kylläkin, että sana on kirjoitettu jotenkin vakiintuneesti *t*-loppuisena: Collmet marcka (46: 1), collmet ajastaicka (94: 25), Collmetkymmendä (52: 36), colmet (212: 35, 237: 23, 263: 2), kolmet (132: 17), kollmet (46: 31), colmettoistakymmendä (285: 27, 294: 5). Yleisin kirjoitustapa on colmet. Sana esiintyy *t*-loppuisena paikka paikoin myös Seskanderin ja Caloniuksen koodekseissa. Murteissamme on *kolmet* nykyään harvinainen; itämurteissa sitä on kuitenkin käytetty siellä täällä vielä 1930-luvulla. Kaakkois-Suomesta on tietoja seur. paikkakunnilta: Lemi, Suursaari, Tytärsaari.⁹ 1600-luvulla on muoto varmasti ollut nykyistä yleisempi.

5. Selvästi tietoisesta normien muuttamisesta on myös kysymys, kun *e*-vartaloisten verbien prees. 3. pers:ssa käytetään muotoja, joissa itämurteiden tapaan on *e*:n asemesta labiaalivokaali *o* tai *ö*. Tapauksia on näet siksi runsaasti, että niitä ei voida pitää pelkästään epähuomiosta aiheutuneina. Esimerkkejä: tekö (25: 5, 35: 20, 56: 1, näiden lisäksi samoin kirjoitettuna ainakin kuusi kertaa), teköp (33: 36), lächtö (32: 35), pano (131: 4), juoxo (150: 37), tulo (209: 31), nekouät (21: 37), jotca Cansan rauhattomaxi tekouät (39: 19). Tyyppi *juoksö* ulottui Karjalan kannak-

⁶ KETTUNEN SM III A kartta 126. Alue ulottuu lännessä pitemmälle kuin karttaan on merkitty; ks. esim. EEVA LINDÉN KHMÄH I s. 164.

⁷ RAPOLA SKKH I s. 240.

⁸ Kettunen SM III A kartta 118. Alue lienee aikaisemmin ulottunut idässä ainakin Viipurin—Lappeenrannan linjalle. Erään vanhuksen, joka oli kotoisin Viipurin pitäjältä, olen kuullut käyttävän sellaisia muotoja kuin *kolmans* ja *neljäns*. Lemillä tämä tyyppi oli jotenkin yksinomainen 1930-luvulla.

⁹ Kettunen SM III A n:o 35.

selta Säkkijärven — Savitaipaleen — Kangasniemen linjalle 1900-luvun alkupuolella.¹⁰

6. Pers.-pronominit ovat monikossa *müö*, *tüö* ja *hüö* kuten yleensä itämurteissa; nämä on yleisimmin kirjoitettu N:n koodeksissa *mö*, *tö* ja *hö*. Lakitekstin luonteen vuoksi ovat kaksi ensin mainittua harvinaisia, kolmas sen sijaan varsin tavallinen. Tapauksia, jolloin N:n koodeksissa esiintyy *hö* tai *höö*, olen laskenut pitkälti toista sataa. Muoto *he* esiintyy sen sijaan vain muutamia kertoja. Esimerkkejä: *mö* olemma sen kaupan wahuistaia (91: 3, T me olema), quin *tö* saanet oletta (50: 5, T quin te saanet oletta), Jos *hö* eij tahdo händä seurata (49: 16, T Ios ei he tadho), nyt taitauat *hö* riidellä (87: 18, T Nytt taitauat he ridhellä), eij saa *höö* enämbä quin neliännexen (69: 19, T ei saa se enembä). Pronomineja *müö*, *tüö* ja *hüö* käytetään länessä aina etelähämäl. murteiden itärajalle saakka.¹¹

7. Verbinvartalo *müö-* on N:n koodeksille leimallinen, poikkeukset ovat harvinaisia. Diftongi on tavallisesti merkitty *yö*:llä, toisin kuin edellisessä ryhmässä, jossa sen merkinä on yleensä *ö*. Poimintoja: myökön (29: 27), ios eij talonpoica myö (30: 21), Nyt tachtto mies myödä Maans (85: 16, lisäksi ainakin neljä kertaa), myöpi (82: 29, 89: 21, 103: 7), Myöuät (102: 1), myökön (29: 27, 89: 28), myönyt (86: 22, 92: 9, 196: 18), myödän (334: 15), möy (luettava ilmeisesti *möi*, 196: 12, samoin 197: 29 ja 31). Edellisistä poiketen myisit (102: 11). Muille koodekseille näyttää *müö-*vartalo olevan vieras. Levinneisyydeltään on *müö-*, *möi-* itäinen, *mü-*, *müi-*läntinen. (Edellinen ulottuu kuitenkin kahden puolen Oulua Pohjanlahden rannikolle saakka.)

8. Verbinvartalo *mäne-* esiintyy Airilan mukaan N:n koodeksissa »säännöllisesti» (Martin mls:n kielestä s. 3). Esimerkkejä: männä (ainakin kahdeksan kertaa), Jos Landboa pois, mäne (83: 29, lisäksi ainakin neljä kertaa), mänj (lue mäni 255: 36), mängät (126: 39), männyt (91: 5, 337: 5), mänemän (ainakin viisi kertaa). Vartalo *mäne-* on levinneisyydeltään tyypillisesti itäinen.¹²

9. Nordströmin koodeksissa on vartalo *küloitta-*, kun muissa esiintyy vastaavissa kohdissa *külutta-*. Esiintymiä on siksi runsaasti, että muotoa ei voi pitää tilapäisenä. Näytteeksi jokunen: Culoitettu (189: 3, T cwlutettu), mänemän ia Cwloittaman (203: 33), Cwlojttacon (215: 36, T kwluttakan), cwloitettu (302: 32), Cwloitoxen (343: 23, T cuulutoxen). Tämän sataluvun alussa käytettiin *küloitta-*vartaloa aluella, johon kuuluivat Viipurin lääni ja Inkeri.

10. Nordströmin ja Caloniuksen koodekseissa on yleisesti *nittü*, kun taas muissa esiintyy *u-*loppuinen *nittu*: Nijtty (124: 6), wajnios ia Nijtyis (131: 13), Nijtystän (133: 1), Nijty (133: 25), nijtty (167: 25), nijtyist (182: 20). Muotoa *nittü* käytettiin 1900-luvun alussa niissä murteissa, joita puhuttiin Karjalan kannaksella ja Viipurin ympäristössä, ei kuitenkaan enää Lappeenrannan seudulla.¹³

¹⁰ Kettunen SM III A n:o 159.

¹¹ Kettunen SM III A n:o 29. Vanhan kirjakielen edustuksesta ks. Rapola SKKH I s. 252—253.

¹² Kettunen SM III A n:o 142.

¹³ Muotojen levinneisyys ilmenee yksityiskohtaisemmin Kettusen murrekartastosta (SM III A n:o 170).

Seuraavissa ryhmissä ovat itämurteille luonteenomaiset piirteet harvinaisempia. Edustus on siis pääasiallisesti vanhan kirjakielen mukainen, joka nojautui läntisiin murteisiin. Niinpä esim. palataali- ja dentaalispirantti esiintyvät vallitsevasti samoissa asemissa kuin Tukholman koodeksissa. Nojautuen esikuvaansa ja sen aikaiseen käytäntöön kirjoittaa N:n kopion tekijä esim. jagolla, Sargan, Vlosteghon, Vluos; aijdoist, heidän, wirdasta, tehdä, wapaudes, pyhydet. Tällaiset muodot olivat kuitenkin suomen itämurteille vieraita 1600-luvulla; spirantti oli jäljettömiin kadonnut tai sen paikalla oli siirtymä-äänteenä *j* tai *v*. Ne murteelliset muodot, jotka jäljempänä mainitaan, ovat siis poikkeuksellisia, osaksi ehkä vain epähuomiossa tavallisempien seuraan pujahtaneita.

11. *lye* > *le* ja *rye* > *re* joitakin kertoja: se quin hänen jälestä kihlasi (45: 38, T iälghistä, J iäliestä), iäüät iälell (77: 33, T iälkin, J iälken), jälestä (179: 20, T iälghist, J iälgist), Järestäns (116: 10, muissa koodekseissa iäriestens, iäriestäns, järiestäns, järjestäns), Järettömän (276: 11, muut koodeksit vaativat tässä kohden lukutapaa *järjettömän*). Huomattakoon myös **teyek* > *täk* > *tie*: ei nijn tie (115: 6, muissa teghe tai tege), tie (190: 21). Poikkeukselliset muodot ovat tyypillisesti itäisiä.¹⁴

12. $\delta > \emptyset$ toisinaan: aijat ('aidat' 109: 3 ja 126: 19, T aidhatt), ychden Cwkauuden eldä päin (212: 32, puuttuu T:n koodeksista), puoli Viettä (303: 1 ja 304: 13, T molemmissa kohdin 4 $\frac{1}{2}$), Cahentoistakymmenen miehen Cansa (56: 25, T 12. miehen cansa), Cahexannden (134: 28, T cahdexandein), walehosta (11: 4, T walhetosta). Muille koodekseille on katoedustus vierasta.

13. *tr* ohra-sanana vastineessa: Spanni Heuouisen otria (30: 1). Yleisempi on kuitenkin silloisen ja nykyisen kirjakielen mukainen *ohra*. Muoto *otra* on levinneisyydeltään tyypillisesti itäinen.¹⁵

14. Sanansisäisen *ts*:n jatkajana on toisinaan *ss*, tapaukset ovat kuitenkin vähälukuisia: Pyhä neissyt Maria (16: 5, puuttuu T:n koodeksista), Seissemens (12: 40, T Seitzemäs), messän (148: 4 ja 149: 18, T metzän kummassakin kohdassa). Yleisempiä ovat *tz* ja *dz* kuten muutenkin suomenkielisessä kirjallisuudessa 1600-luvun alussa: Catzoman, Joca Neitzu Miehen otta, itze, itzellens, katzelmuxes, metzässä; Ruodzin, Jos Neydzy otta miehen, Cudzuttu, Vidzoilla. Nordströmin koodeksin kirjoitustavat oikeuttavat päättelemään, että siinä murteessa, joka on kopioitsijalle ollut tuttua, on muutos *ts* > *ss* ollut toteutunut jo 1600-luvun alussa. Itäsuomalaiseen *ss*-alueeseen (*messä*, *vissa* jne.) kuului 1900-luvun alussa Viipurin ympäristö (Viipurin pit. — Kirvu — Ruokolahti — Lappee — Säkkijärvi).¹⁶ Tässä yhteydessä on syytä huomauttaa myös siitä, että N:n koodeksi välttää *itse*-vartaloisia nomineja, kuten seur. rinnastuksista ilmenee: Cootcon yhteisen käräjän kokohon (31: 28, T yhteitzen käreiän), Jocaisellen (145: 11, T iocaitzeille, J iocaitzelle, muissa iocaitzell, jocaitzelle, iokaitzelle; samaan tapaan s. 218: 34).

¹⁴ Kettunen SM III A n:ot 54 ja 39.

¹⁵ Kettunen SM III A n:o 21.

¹⁶ Kettunen SM III A n:o 8

15. Sanansisäisen *h*:n edustuksessa on selviä eroja, etenkin jos vertauskohdaksi asetetaan Tukholman koodeksi. Niinpä metateettiset muodot *perhe*, *venhe* yms. ovat N:n koodeksissa harvinaisempia kuin muissa. Tämän väitteen tueksi voidaan mainita seuraavanlaisia esimerkkejä: parahan (14: 3, T parhan; samoin 57: 19 ja 58: 6), perehellens (13: 6, T perhellens), Perehen (34: 4, T perhen), pereheldäns (194: 22, T perheldäns), Perehens (261: 16, T perhens; myös Juustenin koodeksissa on tässä kohden Perehens). Muihin koodekseihin verrattaessa on poikkeuksellista, että N:ssä esiintyy *ht*-yhtymä toisinaan *h*-loppuisten sanojen yksikön partitiivissa: huonehtans (12: 23), honehta (20: 4, T huonetta), wenehta (117: 20, T wenhett). Erikoisasemassa on sana *tuore*, joka N:n koodeksissa on *es*-loppuinen kuten kaakkoismurteissa yleisesti: tuoresta (145: 7, muissa koodekseissa tuoretta). Illatiivimuodoissakin *h* on melko yleinen: jakohon (47: 22), lachkohon (66:36), Rekehen (67: 26), rijtahan (72: 37), käräjähän (87: 23), Cotihins (249: 24) muutamia esimerkkejä mainitakseni. Tällaiset eivät kuitenkaan ole läheskään yksinomaisia eivätkä varsinaisesti karakteristisiakaan, sillä samanlaisia esiintyy myös muissa koodekseissa. Tämä ilmenee havainnollisesti seuraavista katkelmista, joista edellinen on Tukholman, jälkimmäinen Nordströmin koodeksin mukaisessa asussa: »Ios he caicki istuuat rekeen ia aiauat sulahan olkan sama laki» / »Istuat hö caickj Rekehen ia aiauat sulahan, olcon sama lakj» — Vrt. Airila, Martin mls:n kielestä s. 43—44.

16. Illatiivin päätteenä on toisinaan *-hen*, jos lähin edellinen vokaali *h*:n edellä on *i*: häihen (43: 20, T häihin), joihenga (192: 4, T ioihinga), tauoroihen (200: 30, T tauaroihin). Toisaalta kuitenkin kotihin (219: 34). Sellaiset illat.-muodot kuin *maihe(n)*, *puihe(n)* ovat tunnusomaisia suomen kaakkoismurteille.¹⁷

17. *ele*-loppuisista verbeistä on äyrämöismurteissa *δ* kadonnut, mutta *e* on säilynyt sivupainollisen tavun alussa. N:n koodeksissakin esiintyy toisinaan vartalo *rukoele*:- quin hö rucoeleuat (258: 32, puuttuu T:n koodeksista), rucoelcan (273: 23). Sen sijaan *kiroile*-vartalossa on tapahtunut diftongiutuminen: Kiroile (samoin T s. 119). Airilan mukaan tavataan Tukholman koodeksissa vain supistumadiftongin sisältäviä muotoja: rucoile, rucoileman, Kiroile.¹⁸

18. *i*-vartaloisten nominien mon.-muodoissa on vartalon *i*:n ja monikon *i*-tunnuksen jatkajana lyhyt *i* kuten yleensäkin itämurteissa.¹⁹ Jos Gestiä tule enämbj (5: 35), wieran Holhoita, Pappia eli talonpoikia (5: 20), Naaburilda (153: 13, T napureilda, J Nabureilda), Clostarihin (52: 10, T klöstäreihin), Penningistä (214: 12, T penningeistä, samoin muut paitsi J Penningistä).

19. Yks. 1. pers:n omistusliite saattaa olla epenteettinen kuten kaakkoismurteissa:²⁰ minä olen minun miehestäin Raskas (60: 15), T miehestäni, samoin muissa), lakikunnassain (212: 12, T lakicunnasani, J lakikunnassani).

¹⁷ VEIKKO RUOPPILA Etelä-Karjalan murrecopas s. 54.

¹⁸ Martin mls:n kielestä s. 60.

¹⁹ Kettunen SM III A n:o 209.

²⁰ SM III A n:o 178. Alueeseen kuului 1930-luvulla Karjalan kannas, siihen luoteessa liittyvä osa Viipurin lääniä sekä pääosa Mikkelin lääniä.

20. Lopuksi otan puheeksi muutamia yksityisiä sanoja, jotka ovat N:n koodeksissa kokonaan toisia kuin muissa tavattavat tai poikkeavat niistä ainakin eräissä äänneseikoissa. Tapaukset eivät ole kovin lukuisia, mutta ansaitsevat maininnan, sillä nekin ovat avuksi koodeksin tarkastelussa. Sanat mainitaan aakkosjärjestyksessä.

heponen N Hepoisens (22: 7) ja Hepoisen (22: 9, muissa hewoisens ja hewoisen). Muoto *hepone(n)* oli 1930-luvulla melko yleinen Viipurin l:n murteissa. Tämä äänneasu on merkitty muistiin mm. Koivistolta, Johanneksesta, Säkki:l:ltä ja Ylämaasta, mutta on saattanut kuulua myös Viipurin pit:n murteeseen.²¹

jouto 'joutilas, toimeton' N Jouto mies (297: 3, muissa koodekseissa irtain, irtais, irtas). Kaakkoismurteissa mm. *joutokarja*, so. kasvava, taloudellista hyötyä tuottamaton karja.

kavattaa 'kavahtaa, varoa' N kauattacon syn sanoia sen wäkiwallan pitäiän ellj kääriäkunnan edest (32: 16, T caiuakan, J caiwackan, I caivatkan). Syy muutokseen jää epäselväksi, sillä jo alun perin vaikeaselkoinen lause on tullut sen takia vielä sekavammaksi. Pääasia on kuitenkin tässä yhteydessä todeta, että *kavattaa* esiintyy kaakkoismurteissa Inkeriä myöten juuri tässä äänneasussa.

maanantai on toisinaan menettänyt sisävokaalinsa: Maantaina (216: 39 ja 217: 3, 8, T maanantaina, muissa samoin tai maanandaina). Muodot *maantai* ja *maantak* ovat kaakkoismurteissa yleisiä. Näistä on esimerkkejä mm. teoksessani Äyrämöismurteiden äännehistoria s. 57.

palkanreki 'miespalkollinen' N Talonpoika eli paelkan drengi (53: 5, muissa palcka tai palca drengi). Palkollisista käytetyt nimitykset ovat Lappeen seudun ja Länsi-Kannaksen murteissa genetiivalkuisia, esim. *palkanpiika*, -mies.

piennar 'pientare' N Piendarist (109: 27, T pyördänöist, J pyördännöist, C pyörtänöistä). *Piennar* ja *pyörtänö* kuuluvat etymologisesti toistensa yhteyteen ja edellyttävät niin ollen vartaloainekseltaan yhteistä lähtömuotoa. Näistä kahdesta sananmuodosta on ilmeisesti edellinen kokenut vähäisempiä äänteellisiä muutoksia kuin jälkimmäinen. Nykymurteisamme *piennar* on levinneisyydeltään itäinen, *pyörtänö* läntinen, ja näin lienee ollut jo 1600-luvullakin. Tavallinen pientareen nimitys vanhassa kirjakielessä on *pyörtänö*, ja vielä Jusleniuksen sanakirjastakin puuttuu *piennar*.

ruodata 'vallita' Tämä ruotsalaisperäinen sana (= r. råda) on lainattu kieleemme siksi myöhään, että sen ensimmäisessä tavussa on länsimurteissa kuten ruotsissakin *ō*. Sen mukaista ääntämystä kuvastanevat koodeksien kirjoitusasut Rådhapī (T), rådhā, råda ja rådatkan. Näissä on ruotsalaisen ortografian mukaisesti *ō*:n merkkinä *â*. Itämurteissa on *ō* substituoitu *uo*-diftongilla, joten niissä on *ruola*-. J:n koodeksissa on Rodapī, jossa *o* voisi olla *uo*:n merkinä, ja N:n koodeksissa yksiselitteisesti Ruodapī.

sisär 'sisar' Sana esiintyy lukuisia kertoja Perimisen kaareissa ja on T:n koodeksissa aina takavokaalinen: *sisar*. Samanlainen asu on yleinen muissakin koodekseissa, myös N:n. Mutta muutaman rivin pituisessa lisäyksessä, joka on tehty N:n koodek-

²¹ Kettunen SM III A n:o 89 ja Ruoppila Kotieläinten nimitykset I s. 35 alaviite.

siin (66: 1—5), on kolme kertaa etuvokaalinen *sisär*: Isän Sisärestä; sisären lapset; äijtin sisärestä. Myös hieman alempana (66: 17) on sisärens (T sisarens, samoin muut). Näistä kahdesta rinnakkaisuudesta on etuvokaalinen *sisär* karakteristinen kaakkoismurteille ja eteläsavolaisille murteille, osaksi myös kaakkoishämäläisille murteille (Hollolan ryhmälle). Alue on sikäli poikkeuksellinen, että Viipurin—Lappeenrannan linjalla on *sisär*, mutta naapurimurteissa *sisar* (Ylämaa, Säkkijärvi, Antrea, Heinjoki, Johannes).²²

tapata 'menettää' N olcon mies tapannut (37: 10). T:n koodeksissa vastaava kohta kuuluu: olcon mistanutt, muissa on käytetty niin ikään *mistata*-verbiä, esim. J mistannwt. Molemmat sanat ovat ruotsalaisia lainoja (r. tappa, mista), mutta *tapata* lienee ollut koodeksin tekijälle näistä tutumpi. Sana ei kuitenkaan ole kaakkois-suomalainen, tosin ei myöskään *mistata*.

tiuris 'kallis' Kirjakielen ja läntisten murteiden muotoa *tyyris* vastaa kaakkoismurteissa äänteellisesti arkaistisempi *tiuris*. N:n koodeksissa esiintyy useita kertoja diftongillinen muoto: tiurimbän (29: 33, muissa tyrembän), tiurimbi (30: 2, T tyrembän, J tyrembä), diurimast (229: 27), T tyrimmäst, J dyrimmäst), diuriman (229: 29, T ja J dyrimmän). Koska korjauksia on suhteellisen runsaasti, sana olisi sopinut yhtä hyvin esiteltäväksi ensimmäisessä pääryhmässä, jossa on puhetta tekstin tietoisesta lähentämisestä kansankieleen. Epäselväksi kuitenkin jää, minkä vuoksi sanan alussa esiintyvä, ruotsalaiseen originaaliin perustuva *d* on jäänyt toisinaan muuttamatta, vaikka se oli murteelle vieras äänne niin Viipurin seudulla kuin muuallakin Suomessa. Sanan merkitys Länsi-Kannaksen ja Savon murteissa, joissa *tiuris* on vieläkin yleinen, on useimmiten 'tiivis, tiukka'.

Niistä painotuotteista ja käsikirjoituksista, jotka ovat peräisin 1600-luvulta, sisältää Nordströmin koodeksi eniten itäisiä piirteitä. Eräät näistä ovat laaja-alaisia itä-suomalaisuuksia, eräät taas esiintyvät suhteellisen suppealla alueella. Useimmat N:n koodeksille ominaisista piirteistä tapaamme siitä murteesta, jota 1900-luvun alussa puhuttiin Viipurin seudulla, tarkemmin sanoen Viipurin pitäjässä, Vahvialassa ja Säkkijärvellä. Täyttä selvyyttä N:n koodeksin tekijästä ei voida ehkä enää saada, mutta käsikirjoituksen kieliasu antaa aiheen päätellä, että hän ollut kotoisin Viipurista tai läheltä Viipuria ja on tuntenut hyvin myös sikäläistä kansankieltä. Mitään suuria eroja ei 1600-luvun ja 1900-luvun murteen välillä näytä olevan; edellinen oli kuitenkin vanhoillisemmalla kannalla siinä suhteessa, että *eh*-loppuiset sanat eivät olleet taivutuksessaan täysin yhtyneet *ek*-loppuisiin (esim. *venehtä*, nykyään *venettä*). Mahdollisesti myös vokaalien välinen *h* oli kauempana sanassa 1600-luvulla yleisempi kuin 1900-luvulla, jolloin se oli kadonnut muista asemista paitsi sivupainollisen tavun alusta (esim. *jokahinen*, *veneheissä*, *mielehän*).

²² Kettunen SM III A n:o 169.

T ä r k e i m m ä t l ä h t e e t

AIRILA, MARTTI Äännehistoriallinen tutkimus Herra Martin maanlainsuomennoksen kielestä. Suomi IV 14. Helsinki 1914.

KETTUNEN, LAURI Suomen murteet III A. Murrekartasto. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Helsinki 1940.

RAPOLA, MARTTI Suomen kirjakielen historia I. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Helsinki 1933.

Suomen kielen muistomerkkejä II, 1. Kristoffer kuninkaan maanlaki, Herra Martin suomeksi kääntämä. Tukholman codex B 96. Julkaiseet E. N. SETÄLÄ ja M. NYHOLM. Helsinki 1905.

Suomen kielen muistomerkkejä II, 2. Toisintotekstit verrattuina Tukholman codexiin B 96. Julkaiseet M. AIRILA ja HERTTA HARMAS. Helsinki 1930.

Sanakirjasäätiön kokoelmat.

Für die Ostdialekte charakteristische Züge in der ersten Gesetzesübertragung ins Finnische, dem sog. Nordström-Kodex

VON VEIKKO RUOPPILA

Die erste Übertragung eines Gesetzestextes ins Finnische, als deren Urheber gemeinhin der Kaplan der Finnischen Gemeinde in Stockholm, Martti, angesehen wird, ist bis zum heutigen Tage, soweit bekannt, in sieben verschiedenen Kodexen bewahrt. Von diesen wird der Kodex B 96 für den ältesten gehalten. Man hatte früher angenommen, dass es sich bei dieser Übersetzung ins Finnische um die ursprüngliche Fassung handelte, und diese schon in den vierziger Jahren des 16. Jahrhunderts nach dem schwedischsprachigen Landesrecht des Königs Kristoffer angefertigt worden sei. Wie jedoch die spätere Forschung nachgewiesen hat, ist die originale Handschrift verlorengegangen.

Der im Titel angeführte Kodex ist nach seinem letzten Besitzer benannt; von ihm ging die Handschrift im Jahre 1860 in den Besitz der Finnischen Literaturgesellschaft über. Diese finnischsprachige Fassung wurde auf die Zwischenblätter des im Jahre 1621 gedruckten schwedischsprachigen Gesetzbuches geschrieben, ist also jünger als dieses. Sie stammt aller Wahrscheinlichkeit nach aus den dreissiger Jahren des 17. Jahrhunderts. Auch nicht einer der Kodexe ist zu seiner Zeit gedruckt worden, vielmehr wur-

den sie als Handschriften von den Richtern auf ihren Gerichtsreisen mitgeführt. In den Kodexen finden sich denn auch dialektale Eigentümlichkeiten gerade jener Provinzen, in denen sie im wesentlichen Anwendung fanden.

Von den ostfinnischen Zügen im Nordström-Kodex ist in der Literatur schon früher die Rede gewesen. Der Verfasser hat diese und eine Menge neuer zusammengefasst und setzt sich nunmehr eingehender als zuvor mit ihren Vorkommen in den finnischen Dialekten auseinander. Unter Zugrundelegung des Dialektatlases von Lauri Kettunen und der für das Wörterbuch der Volkssprache zusammengetragenen Wörtersammlungen zieht der Verfasser den Schluss, dass der Urheber des Nordström-Kodexes mit dem Dialekt der Gegend um Viipuri (Wiborg) gut vertraut und sogar wahrscheinlich in Wiborg oder der näheren Umgebung der Stadt beheimatet gewesen ist. Die Handschrift lehnt sich im allgemeinen an die Schriftsprache der Anfänge des 17. Jahrhunderts an, doch hat der Verfasser des Kodexes diesen stellenweise sowohl lautlich als auch im Wortschatz bewusst der Wiborger Mundart angenähert.